

רק מחקר "מועיל לציבור"?

גבי סלומון

הדרישה שמחקר אקדמי יהיה חייב להיות מועיל לציבור, להיות "רלוונטי", הוא רעיון לא חדש והוא ממשיך להיות מעניין. בצד היות רעיון זה מעניין ומאתגר הוא גם מעורר שורה של שאלות קשות שעניינן מהותו של המחקר האקדמי והפונקציות שהוא אמור למלא בחברה. הדרישה לרלוונטיות ולתועלת לחברה סבירה למדי כל עוד מדובר במחקר שימושי, בפיתוח טכנולוגיות או ביישומים הנדסיים, חינוכיים ורפואיים. אולם כאן (והכוונה למאמרו של יעקב ברגמן, *דה מרקר*, 16 בדצמבר) מדובר במחקר אקדמי, מחקר הקרוי לעיתים בסיסי. האם הדרישה לתועלת (מיידית?) ולרלוונטיות אמורה לחול גם על סוג מחקר זה?

השאלה הראשונה שצריך לשאול – רלוונטיות למה? מה בדבר מחקר מסוים שהוא רלוונטי למגזר אחד ובלתי רלוונטי לחלוטין למגזר אחר? ניקח, למשל, מחקר פסיכולוגי העוסק במורל החיילים בתנאי עייפות, מחקר העשוי להיות רלוונטי לצבא אך הוא בלתי רלוונטי למדי לתעשייה, לשירותים, להי טק ולאקדמיה. האם הוא עדיין ייחשב "רלוונטי"? ואם לא כל הצבא מעוניין במחקר כזה אלא רק יחידת הצוללות, האם עדיין יאושר כראוי? ומה עם מחקר שהוא רלוונטי רק לחקלאים בצפון החולה ואילו לתושבי מרכז הארץ אין בו כל עניין? מה הגודל המינימלי של אוכלוסיה כדי שמחקר הרלוונטי לה ייחשב כראוי? ובכלל, ממתי מכוון המחקר רק למה שרלוונטי למגזר כזה או אחר בחברה? לו היה זה כך, מעולם לא היה המדע מגיע להבנת הזכרון האנושי או החשמל.

ומכאן, לשאלה נוספת: מי קובע מה רלוונטי ומה לא? האם נקים באקדמיה מעין MRI ("משטרת רלוונטיות ישראלית") שתשפוט מה רלוונטי ומה לא? מי יוסמך לקבוע קביעה שכזו? ומה יהא על החופש האקדמי? לא זכור לי שעבודות המחקר הראשונות עם הכלאת אפונים היו אמורות להביא תועלת או להיות רלוונטיות למישהו. רק כעבור זמן התבררה תועלתן של עבודות אלה: הן היו את הבסיס לכל מדע התורשה.

ובעניין זה: מי מגדיר תועלת לחברה מהי? היש תועלת בלימודי הקודש בישיבות התורניות? למי, ומי קובע זאת? היש תועלת בחקר האכאדית, שירת יידיש או המבנה החברתי של שבטים בדרום מזרח אינדונזיה? האם "תועלת" תוגדר רק על בסיס שקלים ודולרים? האם אין תועלת (אם זהו בכלל הביטוי הנכון) בעצם השכלתו של עם? האם המדע נועד אך ורק להיות תועלת או שהוא בא (בין השאר) להעמיק את הבנתנו תופעות טבע, אדם וחברה? ואם בהבנה מדובר, הרי שלפי חסידי התועלת אין בה כל "תועלת" לציבור. אכן, החברה יכולה לחיות עוד אלף שנים בלי להבין כלום על המפץ הגדול.

חברה שכל מעייניה ב"תועלת לציבור" של עבודה אינטלקטואלית תמצא את עצמה מהר למדי מרוששת מנכסי רוח ומכורה ל"אח הגדול" תרתי משמע.

הכותב הוא פרופסור (אמריטוס) באוניברסיטת חיפה וחתן פרס ישראל לחקר החינוך.